

Др Бојан СИМИЋ
Институт за новију историју Србије

ЈЕДАН ИЗВЕШТАЈ О КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ И ИТАЛИЈАНСКОЈ ПРОПАГАНДНОЈ АКЦИЈИ 1936. ГОДИНЕ*

Југословенско-италијански односи представљају важан сегмент за разумевање међуратне историје Краљевине СХС/Југославије. Од самог настанка југословенске државе Италија је била њен главни противник. Ти односи су пролазили различите, често драматичне фазе које су претиле да доведу до оружаног сукоба. Отуда чуди што још немамо обухватнију синтезу о овом проблему. У домаћој историографији постоји монографија Енеса Милака (за период 1931–1937),¹ као и више чланака и делова монографија углавном историчара старије генерације од којих се истичу радови Богдана Кризмана и Живка Аврамовског.²

У последњој деценији у иностранству појавиле су се две значајне монографије које разматрају ово питање. Реч је о радовима пољског историчара Јенджеја Пашкијевича (Jędrzej Paszkiewicz) и италијанског Масима Букарелија (Massimo Bucarelli) на њиховим матерњим језицима који обухватају практично цео међуратни период.³ Оба аутора истраживала су у италијанским и нашим архивима уз консултовање релевантне литературе на више различитих језика. Ради се о научним радовима који завређују пуну

* Рад је настао у оквиру пројекта *Традиција и трансформација – историјско наслеђе и национални идентитети у Србији у 20 веку*, (№ 47019) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Milak, E, *Италија и Југославија*, Beograd, 1987.

² Krizman, B, *Италија и политичи краља Александра и kneza Pavla (1918–1941)*, *Časopis za suvremenu povijest*, I, Zagreb, 1975, 33–97 i *Vanjska politika jugoslovenske države 1918–1941*, Zagreb 1975; Avramovski, Ž, *Balkanske zemlje i velike sile 1935–1937*, Beograd, 1968 i *Politika velikih sila na Balkanu 1933–1939*, *Politički život Jugoslavije*, Beograd 1937, 411–438.

³ Paszkiewicz, J, *Jugosławia w polityce Włoch w latach 1914–1941* (Југославија у италијанској политици 1914–1941), Poznanj, 2004; Bucarelli M, *Mussolini e la Jugoslavia 1922–1939* (Мусолини и Југославија 1922–1939), Bari, 2006.

пажњу домаће историографије и значајан су подстицај за даља истраживања на овом пољу.

Извештај који наводимо настао је крајем 1936. године. У италијанском Министарству за штампу и пропаганду заведен је 21. децембра и прослеђен надлежнима. Према сведочењу аутора извештај је плод једногодишњег рада аутора као дописника италијанске новинске агенције *Stefani* и службеника италијанског посланства у Београду. Година 1936. важна је и за разумевање целокупних југословенско-италијанских односа у међуратном периоду јер је током ње почело и званично дипломатско отопљавање (Мусолинијев говор од 30.октобра у коме позива на постављање нове основе „стварног” пријатељства између Италије и Југославије). Уследила је позитивна реакција са југословенске стране коју је предводио председник владе и министар спољних послова Милан Стојадиновић. Конкретни резултати приближавања постигнути су наредне године потписивањем међудржавног споразума.

Аутор извештаја о коме је реч је италијански новинар Корrado Софија (Corrado Sofia). Он је рођен 1906. и имао је занимљив животни пут. Први стабилнији новинарски ангажман стекао је крајем двадесетих година XX века у римском *Il Tevere*, да би касније прешао у лист *La Stampa* за који је објавио репортажу о боравку у Совјетском Савезу. За лист *Gazzeta del Popolo* обавља још једно путовање овог пута у Кину (1932) о коме касније пише. Средином тридесетих година Софија је писао фантастику за *Quadri-vio* и филмска сценарија за *Il Selvaggio*. Од 1933. до 1940. био је и члан редакције часописа *Critica Fascista*. Током овог периода сарађивао је и у листовима *Camoedia*, *L'Italia Vivente* и *Primato*. Почетком 1936. постаје дописник агенције *Stefani* из Београда и Атине и службеник италијанског посланства у Београду. По избијању Другог светског рата његова подршка фашистичком режиму слаби, да би 1943. постао његов отворени противник и члан покрета отпора. Софија се нашао и на листи интелектуалаца које је Мусолини означио као издајнике у свом чланку *Canguri giganti* (Велики кенгури) из новембра 1943. После рата бавио се писањем, новинарством и режијом. Умро је 1997. године.

У извештају који је пред нама, писаном крајем 1936, Софија је још фашиста убеђен у исправност и вредност Мусолинијевог режима.

Делови документа који су подвучени представљени су онако како је то учинио службеник Министарства штампе и пропаганде. Тиме је истакао по њему битне делове који се, пре свега, односе на правце будућег деловања.

Предмет: Пропагандна акција у Југославији⁴

Резервисано

За господина министра⁵

Једна година боравка у Југославији омогућила ми је довољно информација о ситуацији у локалној штампи и могућностима за развој италијанске пропаганде.

Штампа

Београд је политички центар у коме се требају извршити припреме да би се покренула пропагандна акција и у другим регионима. Повољан терен у Београду непходан је да би приближавање у другим центрима било могуће. Београд има пет дневних новина: *Политика*, *Време*, *Правда*, *Самоуправа* и *Штампа*; прве три имају значајне тираже; четврта је орган Стојадиновићеве партије; последња има мали значај, иако је снабдевена одличним техничким средствима, како се чини од Немачких избеглица (Јевреја) и Чехословака. *Политика* је најчитанији дневник, најтраженији и у најудаљенијим провинцијама. Лист има демократске тенденције, многи његови уредници нагињу ка комунизму. Овај курс одобрен је од стране цензора у нади да ће по потреби моћи да покрену масе. *Правда* је много мање озбиљан лист јер је много више еластичан. Уредници су веома слабо плаћени и лист је често наклоњен нама. Међутим, лист је једини који излази увече и веома је читан. Доктор Светислав Стефановић⁶ убацио је неколико чланака о туризму које је Министарство за штампу платило по 300 лира сваки. Треба рећи у овом моменту да политички чланци који долазе из Министарства за штампу могу служити као путоказ али се не могу публиковати у локалној штампи где се на фашизам и данас гледа као на јавно зло. Давати југословенским новинарима сугестије, идеје, белешке је један веома деликатан посао. Италија у југословенским новинама заузима важно место. Све што су други до сад учинили да нам науде могло би бити окренуто у нашу корист ако би се успело приказати право лице наше земље

⁴ Документ се налази у: Централни државни архив у Риму (Archivio Centrale dello Stato a Roma), фонд Министарство народне културе (Ministro della Cultura popolare), Пропаганда у страним државама, 18.7. (Propaganda presso gli stati esteri, 18.7), кутија 140 (busta 140).

⁵ Министарство за штампу и пропаганду (Ministero per la Stampa e la Propaganda).

⁶ Светислав Стефановић (Нови Сад, 1. XI 1877 – Београд, XI 1944) лекар, књижевник, критичар и преводилац. Као песник био је модерниста и авангардиста. Председник и оснивач Српског лекарског друштва. Стрељан као непријатељ државе и ратни злочинац 1944. године.

и цивилизације нашег народа. Више је него потребно одржати контакте колико је то могуће, оснажити пријатељства, спремити белешке и чланке који су специјално припремљени за Југославију имајући у виду услове у земљи и менталитет оних који владају и не очекивати одмах успех. Срби су поносни, примитивни и сентиментални. Чак и ако је у дубини њихове душе балкански аспект личног интереса, веома добри резултати могу се постићи приказивајући се срећан у њиховом друштву на местима где се окупљају. То до сад није било могуће или бар није било баш лако. Али у промењеном моменту може бити могуће да убедимо многе људе и створимо повољне токове. Приметио сам, кад год сам се нашао у друштву са њима а ту су били и Французи, Енглези и др, спонтаним покретом из душе Срби се осећају привучени к нама. Дуготрајна и издржљива пропаганда којом су били усмеравани против Италије брзо нестаје пред нашим осмехом. Знају да су их Французи користили, да их Британци користе и желе још више, знају да Немци не продиру на Балкан без скривеног циља и почињу да их гледају сумњичаво, и схватају да Италијани, до сад приказивани као најгори, су они који су им не једном понудили руку, који ће бити способни да поштују њихову независност, они би сами сада могли бити убеђени у то, никад као сад, дакле прави је и повољан моменат да се поставе темељи једне добре пропаганде. Треба истаћи да сваки пут када је југословенска штампа писала смирено о Италији учинили су то спонтано, док је италијанска штампа игнорисала ову земљу. Са изузетком неких мањих недељника као што су *Балкан* и *Истина*, ниједан југословенски лист није до сад имао контакте са нашим новинарима. Ниједан југословенски новинар није имао задовољство да упозна наше представнике, чак ни представнике представника. Југословенска штампа се често показала способна да самостално разуме и напусти негативна осећања према ривалу.

Путем дописника агенције *Стефани*, као дописника и информатора, са месечном надокнадом од 2.000 динара, могло би се утицати чак и на једног уредника *Политике* на начин да му се после тражи објављивање вести којима се интереси проширују. Још би било боље ако би се могао имати и један информатор у другим новинама: било би корисно имати и дописника из Београда за новинску групу из Загреба коју чине *Јутарњи лист* и *Обзор*.

Полузванично *Време*, које се доста модернизовало у последње време, скоро је штампало у два недељна броја један додаток о немачким индустријама. Из француских извора осигурано је да овај лист добије 200.000 динара. Један од сарадника листа др Мрзљак, дописних *Асоцијетед Преса* и председник Асоцијације стране штампе у Југославији, личност пријатељска према Италији, био би спреман да направи једно путовање и објави чланке у *Времену* о нашој земљи.

Међу недељницима *Балкан*, који има солидан тираж, био би отворен за субвенцију као што је отворен за немачке субвенције. *Истина* је слабо познат недељник. Ако би био боље припремљен, ако би био снабдеван вестима и корисним чланцима а не остацима оног што је већ написано, могао би да служи преносећи сажетке *Радио Стефани* на начин како би имао некакав значај у иностранству.

Агенције

Агенција *Авала* је полузванична агенција. Она публикује билтене на српском језику који садрже и телеграме других савезних агенција, укључујући и *Стефани* и доставља их свим новинама. Агенција свакодневно публикује и билтен на француском у три издања која садрже одређени број телеграма из иностранства, преузетих скоро искључиво од *Хавас-а* (тврди се да директор прима надокнаду од *Хавас-а*), информације о унутрашњој политици, сажетак локалне штампе разводњен за потребе страних посланстава, и квалитетне економске вести. *Авала* коначно има радио сервис са три емисије дневно. Често је пријатељство са одговорним уредником тог сервиса вредно тога да се избегне слање неповољних коментара штампе о нама.

Вредна помена је комерцијална агенција *Југословенски курир*. Објављује два дневна билтена: један на српско-хрватском, други на немачком одакле стране новине и агенције примају велики број вести. Директор агенције ми је предложио један билтен на италијанском језику са циљем да се интензивирају економски односи између Југославије и Италије. Тако би могло бити три билтена корисна за размену економских вести. Неопходан услов за публикавање билтена на италијанском је четрдесет претплатника годишње са наше стране. Једна годишња претплата износи 2.000 динара.

Као пример доброг направљеног прегледа штампе дозвољавам себи да пошаљем копију једног извештаја за француска посланства састављеног од два преводиоца под руководством дописника *Хавас-а*. У њему се обрађују сви значајни југословенски листови.

Интелектуалци

Али пропаганда преко штампе, мада круцијална да се поправе односи, никада неће бити толико корисна, нарочито у овој земљи, као пропаганда створена преко интелектуалаца; пропаганда дугог трајања. Са Мусолинијевом књигом Стефановић⁷ је покренуо серију књига чији је циљ да одговоре на идеје које долазе из Москве преко две издавачке куће

⁷ Стефановићев превод Мусолинијеве књиге под насловом *О корпоративној држави* изашао је 1937. године.

Космос и Нолит. Југословенски интелектуалци су много више неговани од стране Немаца, него од Француза и Енглеза. Њихово дивљење према немачкој култури, немачком реду, немачкој снази, окренуло их је и према политичком режиму у Берлину. Један широк покрет националиста, кога не треба мешати са странкама које машу том заставом, инспирисан је баш тим новим немачким идејама. Тако можемо објаснити тиху и скривену борбу коју Југословени воде против Јевреја. Када је Геринг био у Београду⁸ није заборавио да посети неке интелектуалце; једна велика немачка летелица дошла је директно у Београд како би пребацила групу новинара у Немачку. Све то оставља снажан траг на обичан народ који живи изван тог света; тако како је то учинио генерал Бодредо,⁹ који је волео да излази из дипломатске резервисаности.

Имајући у виду политичке афинитете покрета Рим-Берлин, један веома повољан тренутак се јавио да се од југословенских интелектуалаца сакупе плодови једне добре пропаганде која је до сад стварана само од стране Немаца, или барем да се избегне да та пропаганда иде директно против нас.

Интелектуалци се деле у две групе: старији, још увек конзервативни националисти наклоњени корпоративизму, и млађи скоро сви окренути левици. Док је за продор међу млађе потребан интензиван рад, није тешко обрађивати оне старије који имају велико поштовање према италијанској култури и уметности и многи од њих знају италијански језик. Неки од њих били би срећни ако би италијански писци дошли у Југославију да причају о италијанској уметности и поезији. Спомињали су ми имена Пирандела,¹⁰ Бонтемпелија,¹¹ Ојетија,¹² Унгаретија.¹³ Позив би могао доћи од локалног удружења писаца и могли би имати на располагању салу Коларчеве задужбине. Била ми је предочена идеја о размени сликара; једна изложба десет југословенских сликара против десет младих италијанских сликара. С обзиром да кнез Павле важи за познаваоца уметности, манифестација би могла бити под његовим патронатом. Предложено ми је једно путовање

⁸ Геринг је боравио у Београду 1934. поводом сахране краља Александра.

⁹ Генерал Бодредо био је италијанских посланик у Београду током 20-тих година.

¹⁰ Луиђи Пирандело (Агригенти, 28. VI 1867. – Рим, 10. XII 1936), италијански књижевник и драмски писац. Године 1934. добио је Нобелову награду за књижевност.

¹¹ Масимо Бонтемпели (Комо, 12. V 1878 – Рим, 21. VII 1960), италијански књижевник и драмски писац. Један од оснивача и промотера књижевног правца названог Магични реализам.

¹² Уго Ојети (Рим, 15. VII 1871 – Фиренца, 1. I 1946), италијански писац, критичар уметности, новинар и афористичар.

¹³ Ђузепе Унгарети (Александрија, 10. II 1888. – Милано, 2. VI 1970), италијански песник, критичар и новинар. Најистакнутији представник експерименталног правца у литератури познатог као херметизам.

југословенских писаца по нашем полуострву: путовање које би касније могло да доведе до штампања једног издања са утисцима о нашој земљи. Могао бих да цитирам десетине предлога који су ми дати. Види се да се променила ситуација и да можемо радити, али не смемо губити време.

Један од оних интелектуалаца за обрађивање је професор Никола Вулић,¹⁴ познати истраживач антике. Једна књига о римским ископинама у Југославији и римском утицају међу домаћом популацијом, ако буде могуће наручити је, могла би да поправи штету направљену уништењем Трогирских лавова.¹⁵

И после италијански музички уметници, италијански филмови, уметници лирике и прозе, у Београду и Загребу. То је Италија коју сви још увек воле. Морамо показати напредак наше музике, наше уметности, нашег филма. На крају не треба више занемаривати туризам, многи желе да путују у Италију. Било би итекако могуће то развити: то није само добар извор прихода већ и одличан извор пропаганде, најбољи могућ, зато што сви они који се враћају из Италије показују се убеђени у квалитет нашег политичког система.

---

¹⁴ Никола Вулић (Скадар, Албанија, 27. XI 1872 – Београд, 25. V 1945), класични филолог, историчар и археолог. Био је члан Српске краљевске академије и редовни професор Београдског универзитета. Објавио преко 600 научних радова.

¹⁵ Припадници „Сокола“ Краљевине Југославије су 1. децембра 1932. уништили или тешко оштетили осам старих млетачких лавова у Трогиру у којима су видели симбол италијанских претензија према Далмацији.